

Informācijas tehnoloģijas terminu lietošanas paradumi publiskajā saziņā

Juris Borzovs (LU), Ilze Irēna Ilziņa (LU), Eduards Cauna (LU),
Iveta Keiša (*Tilde*), Mārcis Pinnis (*Tilde*), Andrejs Vasiļjevs (*Tilde*)

Informācijas un komunikācijas tehnoloģijas (IKT) termini galvenokārt tiek radīti angļu valodā un pēc tam lokalizēti citās valodās. Valodu morfoloģisko un terminrades tradīciju atšķirību dēļ šāda lokalizācija mēdz būt diezgan haotiska. Latvijas IKT terminu lokalizētāji ir izstrādājuši samērā stingru, t.s. kvzialgoritmisko pieeju, ko aprobējuši vairāk nekā 15 gadu laikā. Šajā rakstā uz biežāk lietoto terminu piemēra parādīta pieejas dzīvotspēja. Noraidīts izplatītais uzskats, ka IKT terminu lokalizējumi piesārņo latviešu valodu ar svešvārdiem. Analizēta oficiāli apstiprināto terminu lietojamība tekstos un iemesli, kādēļ tie dažkārt sastop ikdienas lietotāju pretestību.

Atslēgvārdi: *terminu lokalizācija, angļu valoda, latviešu valoda, publiskā saziņa.*

Ievads

Zinātnes valodas būtiska sastāvdaļa ir termini, t.i., vārdi vai vārdu savienojumi (parasti vārdkopas), kas kādā speciālā nozarē – mūsu gadījumā tā ir informācijas un komunikācijas tehnoloģijas (IKT) nozare – izsaka šīs nozares speciālos jēdzienus.

Jebkuras nozares terminoloģijas izstrāde ir darbietilpīgs un nepārtraukts process. Arī IKT terminu izstrāde nav izņēmums. Pēdējās desmitgadēs šī nozare ir piedzīvojusi strauju uzplaukumu. Jaunradīto nozares tehnoloģiju, metožu un izstrādājumu nosaukumi parasti ir angļu valodā. Tādēļ ikdienas sastopamies ar jaunām iekārtām un jaunām tehnoloģijām, kas atspoguļo jaunus jēdzienus, kuru mūsu leksikā līdz šim nav bijis un kuriem steidzīgi jāveido atbilstoši termini latviešu valodā.

Ar šo terminu veidošanu jau 20 gadu nodarbojas Informācijas tehnoloģijas, telekomunikācijas un elektronikas (ITTE) apakškomisija, kura analizē jauno jēdzienu saturu, izvēlas un apstiprina tiem atbilstošos latviskos ekvivalentus. Jau vairāk nekā 15 gadus apakškomisija ir centusies turēties pie pašas noteiktas kārtības terminu darināšanā, t.s. kvzialgoritmiskās pieejas (*Borzovs et al. 2001*).

Rakstā ir analizēts, cik lielā mērā apakškomisijai ir izdevies noturēties pie pašas noteiktās kārtības, kā arī noskaidrots, kā šie termini iesakņojas (vai neiesakņojas) ikdienas valodā.

1. Izplatītāko IKT terminu atlases metodika

Pētījuma pirmais uzdevums bija noskaidrot, kādi ir visbiežāk lietotie IKT jomas jēdzieni. Latviešu valodā viena jēdziena apzīmēšanai praksē bieži tiek lietoti dažādi atšķirīgi termini, piemēram, *dators*, *kompjuters* un *skaitļotājs*. Tāpēc biežāk lietoto jēdzienu noskaidrošanai nevar vienkārši atlasīt biežākos latviskos terminus. Tā vietā pētījumā izmantojām angļu–latviešu bilingvālo korpusu, kas iegūts, automātiski savācot tekstus no tīmekļa vietnēm gan angļu, gan latviešu valodā. Korpusa statistikas dati apkopoti 1. tabulā.

Bilingvālā korpusa angļiskajā daļā saskaitījām angļiskos terminus. Terminu skaitīšanas procesā tika izmantots vārdu pieraksts ar mazajiem burtiem bez galotnēm. Angļu valodas galotņu atdalīšanai tika izmantots risinājums *Porter Stemmer* (piemēram, daudzskaitļa galotne “s” tika atdalīta (*Van Rijsbergen et al. 1980*)). Tika ignorētas arī vārdšķiras un dažādas iespējamās semantiskās vārdu nozīmes, kas ar automatizētām metodēm nav viennozīmīgi paveicams. Piemēram, “auto” varētu būt “automātisks process” vai arī “automašīna”, bet skaitīšanas procesā tika analizētas tikai simbolu virknes, ignorējot teikumu sintaksi un semantiku.

1. tabula. Tīmeklī savāktā angļu–latviešu valodas bilingvālā korpusa statistikas dati

Parametrs	Angļiski	Latviski
Teikumi	3 358 914	3 404 515
Teksta vienības (vārdlietojumi)	44 482 878	44 613 452
Unikāli teikumi	2 877 176	2 906 786
Teksta vienības unikālajos teikumos	38 713 499	38 763 916

Procesā atlasījām tos 200 biežākos IT terminus, kuriem pastāv LZA TK pieņemti latviski ekvivalenti. Pētījumā izmantojām Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas Informācijas tehnoloģijas, telekomunikācijas un elektronikas (ITTE) terminoloģijas apakškomisijas pieņemto terminu datu bāzi, kas pieejama portālā *termnet.lv* (Skadiņš, Vasiļjevs 2004). Terminu datu bāzē ir vairāk nekā 7200 IKT terminu ierakstu. Tā kā jauna termina ienākšana plašākā aprītē prasa ilgāku laiku, pētījumā netika iekļauti pēdējā gada laikā apakškomisijā pieņemtie termini. Līdz ar to pētījums aptvēra 6886 terminus, kas datu bāzē reģistrēti līdz 2011. gada 5. decembrim. 2. tabulā parādīts tabulas galvgalis ar 10 visbiežākajiem angļu IKT terminiem.

2. tabula. Populārākie 10 angļu valodas termini bilingvālajā korpusā (neņemot vērā vārdšķiru un gramatisko skaitli)

Termins	Lietošanas reižu skaits
mode	82 163
warning	79 369
window	62 512
click	37 673
key	34 482
file	32 005
service	29 672
download	26 124
information	26 010
data	19 967

200 izplatītāko angļu terminu kopā ir arī termini *system, help, search, user, computer, internet, location, site, language, security, program, web, message, link, code, form, online, software, folder, check, edit, item, network, post, word, application, option, field, comment, server, report, control, guest, format, point, table, rule, bit, job, card, PC, display, menu, adres, button, station, image, copy, picture, level, source, password, template, connection,*

tab, digital, device, management, run, line, standard, procedure, tag, blog, activation, call, operation, default, screen, entry, error, task, space, read, library, event, directive, external, relation, cell, record, proces, history, www, forum, database, protection, desktop u.c.

Kaut gan arī angliskajā IKT terminoloģijā mēdz būt gadījumi, kad vienu jēdzienu apzīmē ar atšķirīgiem terminiem, šādu gadījumu ir salīdzinoši maz. Tāpēc pieņemām, ka mūsu atlasītie 200 biežākie angliskie termini arī apzīmē biežāk lietotos jēdzienus IKT nozarē. Analīzei manuāli pievienojām vēl 20 angļu terminus, kas ir raksturīgi un populāri IKT jomas termini, tomēr palika aiz 200 biežāko angļu IKT terminu skaita (piem., *chat, header, inbox, notebook, tablet PC, router, spam, web site, wizard, zoom*).

Tālākais uzdevums bija noskaidrot, kādi latviskie termini varētu tikt praksē lietoti šo biežāko IKT jēdzienu apzīmēšanai. Šim nolūkam 200 biežākajiem angļu valodas terminiem (un vēl 20 raksturīgākajiem IKT terminiem) daļēji automatizēti piemeklējām atbilstošus praksē lietotus latviešu valodas ekvivalentus, secīgi izmantojot trīs pieejas.

1. Vispirms angļu terminiem piemeklējām latviskās atbildes LZA TK ITTE terminoloģijas apakškomisijas pieņemto terminu datu bāzē.
2. Pēc tam angļu valodas terminiem ekvivalentos latviešu terminus izgūvām no iepriekš aprakstītā bilingvālā korpusa.

Šim nolūkam veicām korpusa automatizētu sastatīšanu frāžu līmenī, izmantojot statistiskās mašīntulkošanas platformu *LetsMT¹* (*Vasiļjevs et al. 2012*). Šajā procesā katrai angļu valodas frāzei (līdz 7 teksta vienībām) tika atrasta iespējamo ekvivalentu kopa latviešu valodā. Pēc tam, izmantojot frāžu sastatījumu, katram angļu terminam tika atrastas visas latviešu valodas ekvivalentu iespējamās formas (t.sk. dažādas vārdformas).

Automātiskajā sastatīšanā rodas arī statistisko datu “troksnis”, tāpēc jomas eksperts manuāli pārbaudīja sastatīšanas rezultātus un izdzēsa kļūdainos sastatījumus. Piemēram, terminam *cookie* (angļu valodā) pēc frāžu sastatīšanas un datu validēšanas tika izveidoti šādi latviešu valodas ekvivalenti: *sīkdatne, sīkfails* (un šo vārdu gramatiskās vārdformas). Analīzes nolūkiem nebija nepieciešams pilnīgs iespējamo vārdformu saraksts, jo latviešu valodas korpusa analīzē tika izmantoti vārdi ar atdalītām galotnēm un locījumu formas tika grupētas kopā.

3. Visbeidzot, tā kā bilingvālajā korpusā netika atrasti visi iespējamie praksē lietotie ekvivalenti, divi jomas eksperti manuāli papildināja ekvivalentu sarakstu ar ekspertiem zināmiem sarunvalodā lietotiem variantiem.

Daļēji automatizētā procesa rezultātā 220 populārākajiem un raksturīgākajiem angļu valodas IKT terminiem tika atrasti 818 atšķirīgi praksē lietoti latviešu valodas ekvivalenti (neskaitot vārdformas). Tas nozīmē, ka katram angļu valodas terminam tika piekārtoti vidēji četri latviešu valodas ekvivalenti.

Kad bijām noskaidrojuši biežākos angļu valodas IKT terminus un ieguvuši sarakstu ar to iespējamiem latviskajiem variantiem, varējām analizēt, cik bieži tie tiek lietoti valodas praksē.

¹ Mašīntulkošanas platforma LetsMT pieejama tiešsaistē: <http://www.letsmt.eu>.

Pētījuma nākamajā posmā no tīmekļa savācām apjomīgu specializētu monolingvālu IKT jomas latviešu tekstu korpusu. Korpusa vākšanai izmantojām ACCURAT projektā² izstrādātu rīku *Focussed Monolingual Crawler (FMC; Mastropavlos, Papavassiliou 2011)*. Korpusā ietverti dažādi internetā publicēti IKT jomas teksti latviešu valodā – ziņas (no portāliem *Apollo.lv, Delfi.lv, Diena.lv* u.c.), emuāru ieraksti (*krizdabz.lv, aidzis.lv, knagis.miga.lv* u.c.), produktu apskati (*kakao.lv, androids.lv, iPods.lv*, utt.), informācija preseī un pamācības (*microsoft.lv, samsung.lv, lattecom.lv* u.c.). Korpusu tika vākts tikai no tīmekļa vietnēm, kas tieši vai pastarpināti saistītas ar IKT jomu, lai samazinātu IKT terminiem leksiski ekvivalentu vispārēja lietojuma vai citu nozaru jēdzienu ietekmi uz pētījuma rezultātiem. Korpusa apjoms (gandrīz 5,5 miljoni teksta vienību) un tekstu daudzveidība ir gana lieli, lai korpusa analīze ļautu spriest par terminu lietošanas tendencēm, apskatot dažādus funkcionālos žanrus un stilus, arī žargonu. 3. tabulā ir apkopoti korpusa statistikas dati.

3. tabula. Tīmeklī savāktā latviešu valodas IKT korpusa statistika

Parametrs	Latvisko vienību skaits
Tīmekļa domēni (un apakšdomēni)	204
Unikālie dokumenti	15 007
Teikumi	2 275 019
Teksta vienības (vārdlietojumi, pieturzīmes u.tml.)	14 558 150
Unikālie teikumi	434 664
Teksta vienības unikālajos teikumos	5 485 361

Tā kā tīmekļa lapušu saturs vienā tīmekļa vietnē mēdz atkārtoties (piem., galvenes, kājenes, izvēlnes u.c. segmenti bieži ir nemainīgi), analīzes procesā bija svarīgi nepieļaut šāda statistiska satura vairākkārtēju ietekmi uz galīgo vērtējumu. Tāpēc korpusu tika attīrīts tā, lai vienā tīmekļa domēnā tiktu analizētas tikai unikālas rindkopas (piemēram, izvēlņu nosaukumi, kas atkārtojas, tika uzskaitīti tikai vienu reizi konkrētajā tīmekļa vietnē). Pēc korpusa attīrīšanas tika apkopota statistika par aplūkotajās tīmekļa vietnēs sastopamajiem terminu lietojumiem dažādās vārdformās. Iegūtie dati (terminu lietojumu biežumi) tika tālāk izmantoti, manuāli analizējot latviešu valodas terminu lietojumu.

2. Vai kvazialgoritmiskā pieeja patiešām izmantota?

Šajā nodaļā apskatīsim, kādus latviskos terminus mūsu atlasītajiem biežākajiem IKT jomas jēdzieniem pieņēmusi LZA TK ITTE apakškomisija.

Tos nosacīti varam iedalīt 3 grupās:

1. Termini, kas izveidoti no latviskas cilmes vārdiem vai vārdkopām, kas sastopami vispārīgā angļu-latviešu vārdnīcā. Pārbaudē pārliecinājāmies, ka visi šīs grupas termini ir radīti atbilstoši procesa aprakstam, kas attēlots (*Borzovs et al. 2001*).
2. Termini, kas izveidoti no svešvārdiem, kuri lietoti latviešu valodā pirms datoru ēras terminoloģijas izveidošanas un nostiprināšanas. Šie termini tāpat izrādījās radīti atbilstoši procesa aprakstam, kas attēlots (*Borzovs et al. 2001*).

² Projekts „*Analysis and evaluation of Comparable Corpora for Under Resourced Areas of machine Translation*” (ACCURAT). Plašāka informācija pieejama tiešsaistē: <http://www accurat-project.eu/>.

3. Datoru ērā jaundarināti IKT termini, kuru veidošanā izmantoti gan latviskas cilmes vārdi, gan svešvārdu transliterējumi, gan transkribējumi. Pārbaudē pārlicinājāmie, ka visi šie termini ir radīti atbilstoši procesa aprakstam, kas attēlots (*Borzovs et al. 2001*).

Tādējādi varējām secināt, ka terminologi patiešām ir rīkojušies saskaņā ar pašu pirms 15 gadiem definētām kārtulām.

Izplatītāko IKT terminu sarakstā ir iekļauti 115 termini, kam atbilst latviskas cilmes vārdi, un 104 pirms datoru ēras izveidoti svešvārdi. 62 termini ir jaundarināti. Tajā skaitā sastopam 39 latviskas cilmes IKT jaunvārdus, 19 terminus, kas izveidoti no svešvārdiem, tos transliterējot, 4 terminus, kas izveidoti no svešvārdiem, tos transkribējot. Latvisko terminu skaits ir lielāks, jo kopskaitam pievienoti arī terminu sinonīmi.

Kaut arī pirmās grupas terminos izmantotie vārdi tiek lietoti mūsdienu leksikā, tomēr, piešķirot šiem vārdiem termina funkcijas, tie apraksta konkrētu jēdzienu, un šis jēdziens parasti ir šaurāks par vārda vispārējo lietojumu. Kā piemērus varam minēt šādus vārdus:

poga Fizikāli poga parasti ir kādas norādītājierīces (piem., peles) konstruktīvs elements, vai arī tā tiek imitēta displeja ekrānā (ikona). Imitētu pogu “nospiež”, pārvietojot uz to kursoru un klikšķinot peli.

lasītājs Ierīce, kas nolasa datu vidē ierakstīto kodēto informāciju un pārveido to formā, kas piemērota tālākai apstrādei.

žurnāls Datne, kuru operētājsistēma izmanto statistiskās informācijas, dažādu ziņojumu un citu datu vākšanai un uzskaitēi.

Tulkojot tekstu no angļu valodas IKT nozarē, vispārlietojamie vārdi, kas tekstā tiek izmantoti kā termini, dažkārt latviski tiek papildināti ar kādu to funkciju raksturojošu vārdu. Tā, piemēram:

record (ieraksts) tulkots kā **datu ieraksts**; **style** (stils) – **drukātais stils**; **word** (vārds) – **datorvārds, mašīnvārds**; **transfer** (pārsūtīšana) – **datu pārsūtīšana**.

Daļa no jaunizveidotajiem terminiem jau ir iegājusi ikdienas apritē. Kā tādas varam minēt jaunizveidotos atlasē terminus: **cilne, izvērne, izšķirtspēja, lejupielādēt, vietne, tīmeklis, tiešsaiste, noklusējums, pārlūks, programmatūra, operētājsistēma, viedtālrunis, tālrunmaīņa**.

Atlasē kā aizguvumus, kuri pēdējos gados parādījušies IKT terminoloģijā varam minēt vārdus **serveris, relācija, navigācija, ikona, pūls, vīruss, imports, interfeiss, printeris, kilobaits, direktorijs, fonts**.

3. IKT terminu lietojuma analīze

Šī nodaļa ir veltīta oficiālo IKT terminu latvisko ekvivalentu lietojuma analīzei. Jāatzīst, ka līdz šim gandrīz nav bijis pētījumu par IKT nozarē oficiālo latviešu valodas terminu lietošanas paradumiem. Galvenokārt ir bijuši tikai pieņēmumi un aizspriedumi. Tāpēc mūsu analīzes mērķis ir noskaidrot reālo situāciju, cik veiksmīgi sabiedrībā tiek pieņemti Terminoloģijas komisijas izstrādātie termini, lai komisijas darba vērtējumu balstītu uz faktiem, nevis subjektīviem vērtējumiem.

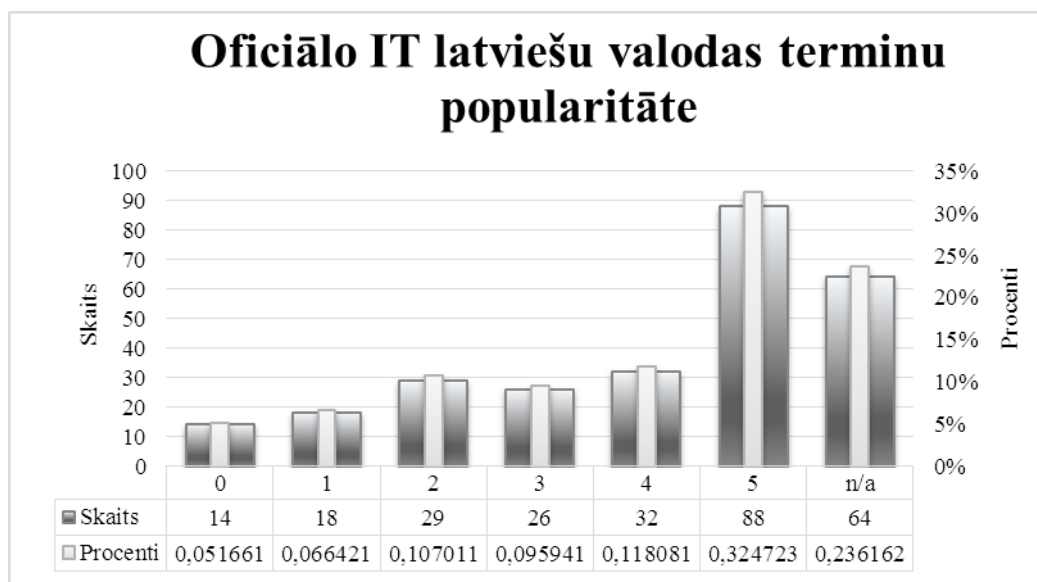
Šim nolūkam IKT latviešu korpusā saskaitījām katra latviešu termina lietošanas biežumu. Pēc tam katram jēdzienam sasummējām kopā visu latvisko variantu kopskaitu. Tad izrēķinājām, cik procentuāli liels ir oficiālā termina lietojums salīdzinājumā ar kopējo dažādo variantu lietojumu kopskaitu.

Lai maksimāli izvairītos no subjektivisma, oficiālo terminu lietojums tika vērtēts pēc vērtējuma skalas no 0 līdz 5 – atkarībā no tā, cik bieži (procentuāli) salīdzinājumā ar citiem zināmiem terminu variantiem oficiālais termins tiek lietots. Konkrēti, tika ievērots šāds dalījums:

- 🕒 Ja mazāk nekā 1% gadījumu jēdziena apzīmēšanai sabiedrībā ir lietots oficiālais termins, tad šim terminam piešķiram zemāko atzīmi 0.
- 🕒 Ja oficiālais termins lietots 1–10% gadījumu, terminam piešķiram atzīmi 1.
- 🕒 11–30% – atzīme 2.
- 🕒 31–50% – atzīme 3.
- 🕒 51–80% – atzīme 4.
- 🕒 81–100% – atzīme 5.

Līdz ar to, ja oficiālais termins tiek lietots gandrīz visos gadījumos, tas saņem augstāko atzīmi 5, bet ja netiek lietots gandrīz nemaz – zemāko atzīmi 0.

Latviešu terminu ekvivalenti tika vērtēti atsevišķi (piem., gan *interfeiss*, gan *saskarne*), tāpēc analizējamo ierakstu skaits pieauga un populārāko terminu sarakstā bija 271 IKT latviešu valodas termins (sk. 1. zīm.).

1. zīm. Latvisko IKT terminu popularitātes skala

No analizējamo terminu kopas tika atsijāti (saņēma vērtējumu n/a) tie termini, kuriem, izmantojot konkrētās metodes, nevarēja veikt statistiski uzticamu analīzi, proti:

1) ja atbilstošā angļu termina ekvivalenta latviešu valodā lietojuma biežums bija pārāk mazs – ne vairāk par 100 gadījumiem (piemēram, termins *darblapa* latviešu valodas korpusā bija minēts tikai 5 reizes, toties angļu valodas korpusā šis termins (*worksheet*) bija 178. populārākais IKT termins). Te ietilpst arī gadījumi, ja terminu datu bāzē ievietotajiem terminiem ir ļoti specifiska definīcija un atbilstoši specifisks ir arī latviskais tulkojums (piem., *koptīkls* (*network*), *drukas stils* (*style*), *šablons* (*picture*)), kuru publiskais lietojums ir niecīgs;

2) ja tas ir polisēmisks vārds, kura lietojuma biežuma kvalitatīvai analīzei vajadzīga katra lietojuma gadījuma konteksta manuāla izvērtēšana (piemēram, *līnija/rindiņa* (*line*); *ceļiņš* (*track*), *zīme* (*sign*)).

Šajā analīzē par polisēmisku jeb daudznozīmīgu terminu atbilstoši (*Skujiņa 2002*) sniegtajam skaidrojumam tiek uzskatīts termins, kuram ir divas vai vairākas nozīmes vienas nozares terminu sistēmā. Savukārt par daudznozīmīgu nav uzskatāms termins, kas terminoloģisko funkciju ieguvis, pārnesot vispārlietojama vārda nozīmi, piemēram, *atmiņa*, *adrese* – elektronikā.

3) ja tas ir saīsinājums, kam oficiālajā datu bāzē kā sinonīms ir piekārtots arī pilns apzīmējums (piemēram, *HTML* un *hiperteksta iezīmēšanas valoda*) – tā apsvēruma dēļ, ka lietotāji dod priekšroku saīsinājumam, nevis pilnajam nosaukumam.

Analīzē nevērtējam vārdkopterminus (*Skujiņa 2002*) (piemēram, analīzē ir iekļauts termins *atmiņvieta* (*location*), bet nav iekļauts *vietas dati* (*location data*). Izvēloties analizējamajos lietojuma variantus, tika atlasīti semantiski līdzvērtīgi ekvivalenti (piem., termina *viedtālrunis* lietojums netika salīdzināts ar vārda *mobilais* lietojumu; *klēpjdaturs* netika analizēts vienā kopā ar *dators* utt.)

Tagad sīkāk aplūkosim katru vērtējuma kategoriju. Katrā kategorijā uzskaitīsim raksturīgākos latviešu terminus, kā arī ieskicēsim spilgtākās lietošanas tendences. Lai varētu izdarīt detalizētus secinājumus par kāda konkrēta termina lietojumu, būtu vajadzīgi vēl citi pētījumi un sīka kontekstuāla izpēte. Jāpatur prātā, ka apkopoto latviešu valodas teksta korpusa stilistiku varētu vērtēt kā rakstu valodu (interneta valodu) ar sarunvalodas, žargona un reizēm pat vienkāršrunas elementiem. Tas arī daļēji izskaidro lietošanas paradumus.

Atzīmi 0 (0–1% lietojuma biežums) ieguva, piemēram, šādi oficiālie latviešu valodas IKT termini, kas gandrīz visi ir jaundarināti termini vai aizguvumi no angļu valodas:

atmiņvieta (*location*), *ekrānvadītājs* (*widget*), *faksimils* (*fax*), *tīkls Internet*, *intertīkls* (*Internet*), *kārtula* (*rule*), *makrodefinīcija* (*macro*), *pasta sūtījums* (*post*), *piesaistne* (*attachment*), *relācija* (*relation*), *utilīta Media Player* (*Media Player*), *pakalpe* (*service*), *sakārtojums* (*order*), *tīmekļa lappuse* (*Web page*), *tīmekļa dienasgrāmata* (*blog*).

Tendences:

☉ Nelieto novecojušus terminus (*intertīkls*, *tīkls Internet* – lieto: *internets*; *faksimils* – lieto: *fakss*). Šajā ziņā ir atzīstami, ka terminoloģijas apakškomisija mēdz sekot sabiedrības viedoklim un atsevišķus nepopulārus terminus maina, apstiprinot arī biežāk lietotu variantu (piemēram, publiski nelieto *piesaistne*, bet 2008. gadā kā sinonīms ir apstiprināts arī termins *pielikums*, ko lieto ļoti plaši).

⌚ Nelieto pilnus garus nosaukumus, ja pastāv īsāki varianti – vienalga, latviskas vai angliskas cilmes (*makrodefinīcija* – lieto: *makro*; *utilīta Media Player* – lieto: *atskaņotājs, pleijeris*; *tīmekļa lappuse* – lieto: *tīmekļa lapa, Web lapa*; *tīmekļa dienasgrāmata* – lieto: *blogs*).

⌚ Nelieto jaunvārdus, ja ir jau vispārlietojams vārds (*pakalpe* – lieto: *serviss, dienests, pakalpojums*).

⌚ Lieto semantiski līdzīgu, bet vienkāršāku vārdu, reizēm arī konkrētu produktu (piemēram, *Microsoft*) datu bāzēs lietotu terminu (*ekrānvadītāja* – lieto: *logrīks, vidžets*; *relācija* – lieto: *attiecība, saistība*).

Atzīmi 1 (1–10% lietojuma biežums) ieguva šādi oficiālie latviešu valodas termini:

datne (file), emuāri, izsaukums (call), īsinājumikona (shortcut), kopīgot (share), lappuse (page), lietojums, lietotne (application), mezgls (unit), multivides atskaņotājs (media player), opcija (option), operācija (operation), piezīmjdators (notebook), skatījums (view), tīmekļa pārlūkprogramma (Web browser), veidlapa (form).

Tendencies:

⌚ Gara salikteņa vai vairākvārdu termina vietā lieto vārdu, kas nosauc pamatnozīmi, vai īsāku vārdu, arī žargonā (*multivides atskaņotājs* – lieto: *atskaņotājs, pleijeris*; *tīmekļa pārlūkprogramma* – lieto: *interneta pārlūks, Web browseris*; *īsinājumikona* – lieto: *saīsne, īsceļš, šortkats*; *piezīmjdators* – lieto: *portatīvais, nošbuks*).

⌚ Vispārlietojamu terminu (svešvārdu) aizstāj ar citu latviskas cilmes vārdu, kas, iespējams, lietotāju izpratnē funkcionāli precīzāk apraksta nozīmi (*operācija* – lieto: *darbība*).

⌚ Lieto semantiski līdzīgu, bet īsāku, vienkāršāku, vispārīgākas nozīmes vārdu (*izsaukums* – lieto: *zvans*; *lappuse* – lieto: *lapa*).

⌚ Nepatīk pārāk “pareizi” un šķietami izskaistināti termini (*datne* – lieto otru oficiālo terminu: *fails*; *lietotne* – lieto: *programma, aplikācija, progā*; *emuāri* – lieto: *blogs*).

⌚ Ja ir vairāki oficiāli termini kā sinonīmi, tos lieto maz un dod priekšroku burtiskam pārcēlumam no angļu valodas (*emuāri, tīmekļa dienasgrāmata* – lieto: *blogs*). Lietotājiem nav tik svarīgi, ka šādam ekvivalentam latviešu valodā var būt cita semantika (*lietotne, lietojumprogramma, lietojumprogrammatūra* – lieto: *programma, aplikācija, progā*). Var apgalvot, ka angļu valodas nevajadzīgā sinonīmija (paralēli tiek lietoti, piemēram, *laptop/notebook; application/app/program; Web/internet*) turpinās arī latviešu valodā: vispirms oficiālajā terminoloģijā (piem., *piezīmjdators* ir oficiāls latviskais termins gan angļiskajam terminam *notebook*, gan arī *laptop*; ir 3 oficiāli pieņemti *application* tulkojumi: *lietotne, lietojumprogramma, lietojumprogrammatūra*) un pēc tam arī plašā saziņā. Šādos apstākļos vienam konkrētam terminam ir grūtāk “iedzīvoties”.

Atzīme 2 (11–30% lietojuma biežums):

Birka (tag), būvējums (build), kompaktdisks (CD), deleģēšana (delegation), cietais disks (hard disk), displejs (display), iesūtne (inbox), jauninājums (upgrade), klēpjdatore (laptop), konvertēt (convert), lietojumprogramma (application), maršrutētājs (router), mēstule (spam) monitors (monitor), noklusējums (default), pārlūkprogramma (browser), pārskats (report), pārvaldība (management), privātums (privacy), procedūra (procedure), reģistrēšana (registration), saite (link), secība (order), serviss (service), sīkrīks (gadget), skārienekrāns (touch screen), tērzēšana (chat), veiktspēja (performance), ziņojums (message).

Tendences:

⊕ Garāka vārda vietā labāk lieto vārdu, kas nosauc pamatnozīmi, vai lieto īsāku vārdu, arī žargonā (*pārlūkprogramma* – lieto: *pārlūks, brovseris, browseris; ziņojums* – lieto: *ziņa, mesidžs; veiktspēja* – lieto: *ātrums*).

⊕ Nepatīk pārāk “pareizi” termini (*mēstule* – lieto: *spam*); toties sarunvalodā lieto arī *hard disk* tulkojumu *cietnis*, ko maldīgi uzskata par Terminoloģijas apakškomisijas apstiprinātu terminu (oficiālais termins ir *cietais disks*); iespējams, ka vārdam *cietnis* ir stilistiska nianse, lai izceltu latviešu terminoloģijas nevēlamās tendences. Turklāt izpratne par to, kas ir skaists un trāpīgs vārds, speciālistu un plašākas sabiedrības vidū var atšķirties (piem., termins *mēstule* 2005. gadā tika atzīts par Gada vārdu).

⊕ Latviskas cilmes termina vietā biežāk lieto angļismu vai internacionālismu (*būvējums* – lieto: *bilds, maršrutētājs* – lieto: *rūteris, tērzēšana* – lieto: *čats, saite* – lieto: *links, adrese*), savukārt angļismu vietā mēdz lietot citu vispārlietojamu vārdu (*konvertēt* – lieto: *pārvērst, pārveidot, formatēt; monitors, displejs* – lieto: *ekrāns*).

⊕ Dod priekšroku agrāk izmantotam svešvārdam, nevis precīzākam terminam (*privātums* – lieto: *konfidencialitāte*).

⊕ Ja termins ir mainīts, ieraduma pēc biežāk lieto iepriekšējo terminu (*skārienekrāns* – lieto: *skārienjutīgais ekrāns*).

⊕ Lieto gan oficiālo terminu, gan citus tulkojumus, kas arī angļu valodā tiek lietoti kā semantiski līdzīgi – precīzas nozīmes nianse ikdienas saziņā nav tik svarīgas (*jauninājums* – lieto arī: *atjauninājums, atjaunojums, upgreids*).

⊕ Paralēli lieto dažādus morfoloģiskos variantus, kaut arī tiek zaudēta nozīmes precizitāte – tas, iespējams, tāpēc, ka vairākam lietotāju nav pietiekamu latviešu valodas zināšanu un izpratnes par dažādu vārda formu nozīmi (piem., *izskaņa –šana* un *–ācija*) (*deleģēšana* – biežāk lieto: *delegācija, reģistrēšana* – biežāk lieto: *reģistrācija*). Tomēr precīzākai tendences izpētei būtu nepieciešama katra gadījuma kontekstuāla analīze, jo nenoliedzami latviešu valodā ir ļoti bagātas formveidošanas iespējas.

Atzīme 3 (31–50% lietojuma biežums):

Bloks (unit), ceļš (path), ciparu (digital), darbvirsma (desktop), datubāze (database), direktorijs (directory), dublēšana, rezerves kopēšana (backup), galvene (header), globālais tīmeklis (www), interfeiss, saskarne (interface), īsziņa (SMS), izvēles rūtiņa (check box), koplietot (share), mašīna (machine), nosaukums (name), operētājsistēma (operating system),

piekļuve (access), pieslēgvieta, ports (port), rindkopa (paragraph), surogātpasts (spam), tastatūra (keyboard), taustiņš (key), tests (test).

Tendencies:

☉ Garāka vārda vietā labāk lieto vārdu, kas nosauc pamatnozīmi, lieto īsāku vārdu vai saīsinājumu (*globālais tīmeklis* – lieto arī: *tīmeklis, www; operētājsistēma* – lieto arī: *sistēma, OS*).

☉ Ja pastāv oficiālo latvisko un angļu terminu sinonīmu pāri, paralēli lieto gan latviskas cilmes terminu, gan angļu terminu (*saskarne/interfeiss; pieslēgvieta/ports*) – latvisko un internacionālo terminu pāru pastāvēšana atbilst terminoloģijas veidošanas principiem (*Skujiņa 2002, 143*), tomēr iespējams, ka šādi sinonīmu pāri var “sadzīvot” pietiekami ilgi, ja tos nenormē. Nedaudz lielāks pārsvars ir internacionālas cilmes vārdiem un svešvārdiem (piem., *ciparu* – vairāk lieto: *digitāls; īsziņa* – vairāk lieto: *SMS*).

☉ Lieto gan oficiālo terminu, gan citus tulkojumus, kas arī angļu valodā tiek lietoti kā semantiski līdzīgi – precīzas nozīmes nianse ikdienas saziņā nav tik svarīga (*taustiņš* – lieto arī: *poga; serviss* – lieto arī: *pakalpojums, dienests; ceļš* – lieto arī: *adrese; mašīna* – lieto arī: *iekārta*).

☉ Ja termins ir vajadzīgs, tas pakāpeniski ieviešas, kaut arī iesākumā lietotāji to ļoti kritizē (*galvene (47%)* – lieto arī: *galva, hederis, heders*); *koplietot (43,97%)* – lieto arī: *kopīgot, dalīties, šārēt*).

Atzīme 4 (51–80% lietojuma biežums):

atsauce (reference), attēls (picture), attiecība (relation), cilne (tab), datu bāze (database), diapazons (range), digitāls (digital), fails (file), formāts (format), ieraksts (record), iezīme (label), izkārtojums (layout), izvēlne (menu), komentārs (comment), lejupielāde (download), makro (makro), mape (folder), pakalpojums (service), pārlūks (browser), pikšķerēšana (phishing), planšetdators (tablet PC), programma (program), programmatūra (software), sms (SMS), šūna (cell), tālummaiņa (zoom), tiešsaiste (online), tīmekļa vietne (web site), tīmeklis (Web), ugunsmūris (firewall), vārds (name) veidne (template).

Tendencies:

☉ Lieto gan oficiālo terminu, gan citus tulkojumus, kas arī angļu valodā lietoti kā semantiski līdzīgi (*fails* – lieto arī: *dokuments*).

☉ Labprāt lieto vispārlietojamus vārdus terminu nozīmē (*ieraksts; mape; formāts*).

☉ Labprāt pieņem oficiālo terminu, ja tas trāpīgi raksturo funkcionalitāti un ir īstajā laikā (*tālummaiņa* – lieto arī: *attālināt, reti zūms; tiešsaiste* – lieto arī: *tiešsaite, onlains, online; programmatūra* – lieto arī: *softs; izvēlne* – lieto arī: *izvēle, meņucis; planšetdators* – lieto arī: *planšete, reti tablete*).

☉ Vēl plašāk un vieglāk termins ieviešas ikdienas saziņā, ja tas ir īss (*cilne, mape, pārlūks*).

⌚ Ja termins ir vajadzīgs, tas pakāpeniski ieviešas, kaut arī iesākumā lietotāji to kritizē (*tīmeklis* – lieto arī: *web, internets; tīmekļa vietne* – lieto arī: *vietne, Web vietne, interneta vietne, interneta vieta, vebsaits; lejupielādēt* – lieto arī: *lejuplādēt, novilkt, nokačāt*).

⌚ Nesteidzas pieņemt terminu jaunus sinonīmus un uzticas tradīcijām (*datu bāze* – retāk lieto: *datubāze*).

Atzīme 5 (81–100% lietojuma biežums):

$\frac{3}{4}$ no šīs kategorijas (labprāt lietotajiem) terminiem ir **vispārlietojamā leksika** – tie ir vārdi, ko lieto (var lietot) jebkurā funkcionālajā stilā, atšķirībā no vārdiem, kurus lieto tikai atsevišķa funkcionālā stila robežās.

Šajā pētījumā tie ir termini, kas terminoloģisko funkciju ieguvuši ar vispārlietojama vārda nozīmes pārnēsumu: gan latviskas cīlmes vārdi (*atmiņa, klikšķis, skaitlis, lasītājs, palīdzība, meklēšana, logs, lauks, lietotājs, viesis, vide* u.c.), gan internacionālistiski (*funkcija, informācija, sistēma, teksts, kods, stacija, radio, standarts, resurss* u.c.). Vispārlietojamus vārdus sabiedrībā plaši lieto un citus variantus neizdomā.

Termini, kas nepieder pie vispārlietojamās leksikas, ir:

Anglismi: *bits, fonts, ikona, internets, kilobaits, printeris, serveris, slaidi, tags*.

Jaundarinājumi: *dators (computer), austiņas (headset), izšķirtspēja (resolution), vietturis (placeholder), vietne (site), viedtālrunis (smartphone), vednis (wizard)*.

Tendences:

⌚ Labprāt lieto vispārlietojamus vārdus terminu nozīmē (*klikšķis, logs, lietotājs*).

⌚Viegli pieņem oficiālo terminu, kas trāpīgi raksturo funkcionalitāti un ir īstajā laikā (*vednis, vietturis*).

⌚ Ja termins organiski iederas latviešu valodas struktūrā, lietotāji viegli piemeklē un labprāt veido dažādas morfoloģiskās formas nianšes norādīšanai (*klikšķis/klikšķināt/noklikšķināt/uzklikšķināt*).

⌚ Ja pret kādu terminu iesākumā ir iebildumi, tas vēl nenozīmē, ka termins ar laiku nekļūs populārs (*dators, viedtālrunis*).

Atgriežoties pie terminu popularitātes, var teikt, ka neveiksmīgi pagaidām ir izrādījušies oficiālie latviskie ekvivalenti terminiem *application* un *blog*. Viens no neveiksmes iemesliem varētu būt pārāk daudzi sinonīmi un viedokļu atšķirība pašu terminologu vidū, turklāt angļu valodas terminoloģijā pieļautā sinonīmija situāciju vēl vairāk sarežģī.

Lietotājiem patīk apvienot semantiskās grupās un saukt vienos un tajos pašos vārdos terminus, kas arī angļu valodā ir semantiski vienā blokā un tiek lietoti paralēli (*display/monitor/screen* – *displejs/monitors/ekrāns*; *folder/directory* –

mape/direktoirs/katalogs; key/button – taustiņš/poga). Sīkas nianšes vispārīgā lietojumā nav svarīgas.

Gandrīz vienādās proporcijās tiek lietoti gan latviskas cilmes termini, gan angļismi (*interfeiss/saskarne*); izteikta priekšroka tiek dota vispārlietojamiem vārdiem terminu nozīmē.

4. Kopsavilkums

IKT terminoloģijas attīstības virzītājspēks ir nepieciešamība latviski tulkot dokumentāciju, kas angļu valodā sniedz ziņas par jaunām tehnoloģijām un iekārtām, kas ienāk mūsu ikdienas dzīvē.

IKT terminologu uzdevums ir novērtēt nepieciešamību IKT terminoloģijā ieviest aizguvumus no angļu valodas un saglabāt līdzsvaru starp terminiem, kas veidoti, balstoties uz latviskajiem vārdiem, un aizguvumiem no angļu valodas. Tā kā vairums terminu rodas IKT profesionālajā vidē, kur saziņa notiek angļu valodā, šī līdzsvara saglabāšana un latvisko terminu jaunrade ir nepārtraukts ikdienas darbs.

Nav pamata pieņēmumam, ka oficiālos IKT latviešu valodas terminus publiskajā saziņā nelieto: 44,28% biežāk lietoto latvisko terminu izmanto vairāk nekā pusē no savāktajā tekstu korpusā minēto gadījumu skaita; 32,47% terminu lieto lielākajā daļā gadījumu (vairāk nekā 80% gadījumu). Tāpat nav pamata pieņēmumam, ka IKT termini piesārņo latviešu valodu ar svešvārdiem: 200 izplatītākajiem angļu terminiem atbilstošo latviešu ekvivalentu skaitā tikai 23 ir pēdējo desmitgažu aizguvumi no angļu valodas, turklāt tikai četri – latviešu valodai īpaši nevēlamās transkribēšanas ceļā.

Lietotājiem svarīgs ir terminu sistēmiskums, nozīmes precizitāte un formas īsums (*Skujiņa 2002*), mazāk svarīgs ir terminu viennozīmīgums. Var apgalvot, ka lietotāji nevērtē terminu atbilstoši terminoloģijas izveides principiem, viņu attieksme ir drīzāk intuitīva un viņiem neapzināti patīk termini, kas atbilst labas valodas principiem (*Freimane 1993*) – īsi, skanīgi, precīzi vārdi, piem., *vietne, pārlūks, vieturis, dators*. Ja termins ir vajadzīgs, tas pakāpeniski ieviešas, kaut arī tas būtu skaniski neierasts vai iesākumā lietotāju ļoti kritizēts, piem., *izšķirtspēja, viedtālrunis*. Terminu popularitātes pamatā ir drīzāk nevis lingvistiski aspekti, bet funkcionālās atbilstības un savlaicīguma aspekts, proti, pat ļoti pareizi veidoti datortermini dažkārt negūst popularitāti, savukārt citi ienāk apritē ļoti viegli. Vienlaikus ir vērojama sarunvalodas stila ietekme, kā arī arvien izteiktāks angļiskas cilmes vārdu lietojums.

Atsauces

Borzovs et al. 2001 – Borzovs, Juris; Ilziņa, Ilze; Skujiņa, Valentīna; Vancāne, Ilze. *Sistēmiska latviešu datorterminoloģijas izstrāde*. Rīga: LZA Vēstis, 2001, 55. sēj. 1/2, 83.–91. lpp.

Mastropavlos, Papavassiliou 2011 – Mastropavlos, N. un Papavassiliou, V. Automatic acquisition of bilingual language resources. *Proceedings of the 10th International Conference of Greek Linguistics, Komotini*. Grieķija: 2011.

Freimane 1993 –Freimane, Inta. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne, 1993.

Skujiņa 2002 – Skujiņa, Valentīna. *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*. Rīga: LVI, 2002.

Van Rijsbergen et al. 1980 – Van Rijsbergen, C.J., Robertson, S.E., Porter, M.F. 1980. New models in probabilistic information retrieval. *British Library Research and Development Report. Nr. 5587*. Londona: 1980.

Vasiļjevs et al. 2012 – Vasiļjevs, Andrejs; Skadiņš, Raivis; Tiedemann, Jörg. LetsMT!: a cloud-based platform for do-it-yourself machine translation. *Proceedings of the 50th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (ACL2012)*, System Demonstrations; Association for Computational Linguistics. Jeju, Dienvidkoreja: 2012, 43.–48. lpp.

Skadiņš, Vasiļjevs 2004 – Skadiņš, Raivis; Vasiļjevs, Andrejs. Multilingual Terminology Portal – termini.letonika.lv. *Proceedings of the First Baltic Conference Human Language Technologies – the Baltic Perspective* Rīga: 2004, 183.–186. lpp.

Versija 10/04/2013